

BEVEZETŐ

Van olyan, amely azok után szebb, hogy a létezéséhez kezd hozzátartozni a pusztulása is? – töprengtem nemegyszer Balácapusztán, a kénsárga virágfüzéreit himbáló jeneszterek között, avagy éppen a veszprémfajszai kálvária dombjának tetején, ahonnan, a Balatonnak háttal állva, kitűnően szemlélhető a teljes – feltárt és feltáratlan – római rommező, szélén a középkori templomot magába foglaló ligettel.

Cholnoky Jenő földrajztudós a geográfiai tanulmányaiban mindenkor arra törekedett, hogy egyszerre ragadja meg és mutassa be a térség, a vidék, a táj élettelen és élő természeti és civilizációs adottságait. Ugyan nincs arról tudomásom, hogy szól-e az akadémikus az olyan villagazdaságok kapcsán, amilyen Balácapusztán is fennállt és a mai napig megvan, arról, hogy a földfelszín alá húzódó romterületben a természettörténeté váló történelem felismerhető, de mivel az általa beutazott helyeken, Belső-Ázsiában úgy, mint a Kárpát-medencében, a Balaton környékén, illetve Veszprémben sorra feljegyezte a korok maradványait, mindazokat valószínűen az önazonosítás kellékeiként azonosította. Az allegóriákat kedvelő, az antikvitásig visszautaló gondolkodás a romokban a múlt és a jelen összeérő, közös részét, a megtörtént és az éppen történő érintkezési pontját azonosítja.

A balácai térség légi felvételeit pszeudokonkstruktivista festményei kiindulási pontjául választó Halmi-Horváth Istvánon kívül akad-e, aki a természet emlékeztét az elrejtés és az utalás révén jeleníti meg?* Az égbolt magasából, ahonnan a különböző korokban másfajta istenségek tekintenek alá, kirajzolódik mindaz, amit a régészek nem tártak még fel, felvázolódik a tájra a római telep alaprajza. Balácapusztá, némi túlzással, jelenleg a föld alatt egzisztál, teszi ezt jóformán a középkor óta, háborítatlan omladékegyüttese többségében elérhetetlen az emberi érzékelésnek, nincs vagy nem sok, ami belőle közvetlenül megtapasztalható. Olyan térség ez, ahol a maradványok sem láthatóak, s ami észrevehető, mint a – történetét elvesztő, s a história egyetlen fázisában kifejeződött, szépségesen felépített – központi lakóház, az a xx. század esztétikai, politikai és mentális változatait képviseli, általuk pedig minket, az értelmükkel a maguk képmását a dolgokra felaggató múzeumlátogatókat is.

Az írás tisztában van azzal, hogy többnyire romja az elmúlt valóság részletének. Aki szövegekkel foglalkozik, legyen hallgató, néző, olvasó vagy a mondatokhoz férés különböző rétegeihez értő alkotó, valamilyen okkal szembekerül az archeológiáival. A Villa Romana, akár a valóságban, akár képletesen, a számunkra nélkülözhetetlen romok könyve, amelyet többnyire a magunk elolvasására igyekszünk lapról lapra kiselőzölni, s bárhogyan is, de mindig a saját hangunkon szólal meg. Feltáru, emlékezik, restaurál, képzeteket alkot, az elmúlthoz hűnek igyekszik lenni mindaz, aminek/akinek nem adatik meg az öröklét. Az örökségnek is látszó maradvány, annak gondozása, a róla való szó-lás, a megszólaló szövegek külön-külön és együttesükkel is – és tekintsünk most a fókuszpontok közül leginkább erre – bemutatják, ahogyan éppen most lehetséges felőle gondolkodni és ahogyan az alkotók megélik azt; amellet, hogy idővel akár mindegyikük alkotóelemévé válhat egy-egy romnak. S hogy a Veszprém közelében található, intézménnyé és közgyűjteménnyé formált villa mennyire számos beszéd- és megjelenésmódra kínál alkalmat, a régészitől az esztétaiig, az íróitól és költőitől a művelődéstörténelzig, az ugyancsak olvasói tapasztalat lehet.

GÉCZI János

* Vö. egy 2008-ban született kis kiállítást megnyitó szöveggel: „Nincs olyan év, amikor ne mennék el egy Veszprémhez közeli település, a különös hangzású Baláca mellett feltárt romok múzeumába. Lassan száz éve bukkantak a régészek azokra a maradványokra, amelyek látható része engem szüntelen elkápráztat, s vonz – s persze az is, hogy néhány évtizede, a feltárt maradványokat a helyszínen, a villarekonstrukció nyomán kialakított gyűjteményben helyezték el. Az egykor gazdag római telep a II-IIII. században épült Tihany fölött, a Borostyán út mentén – s a falfréskői és mozaikjai révén méltán világhíres. A villagazdaság azonban nincs teljes mértékben fölkeresve, s ennek több oka van. A régészek szerint a leleteknek a föld alatt a legbiztonságosabb, annak ellenére, hogy egy-egy heves esőzés után bronz- és nemesebb fémekből készített tárgyak, féldrágakövek és cseréptöredékek bukkannak a felszínre, csakúgy, mint a tavaszi szántás vagy bármi mezőgazdasági talajművelés nyomán. A föld tizennyolc évszázada bolygatatlan mélyre gondosan őrzi a maga titkait. Az is a teljes feltárás elmaradását indokolja – említettem, száz éve immár –, hogy a sok-sok hektárnyi kiterjedésű rommező kiasására és a megmentett leletek tisztítására, konzerválására és tárolására amúgy sincs elég pénz.

Balácán, a pénztár melletti irodában néhány légi felvétel fedezhető fel: ezek számomra legalább annyira attraktívak, mint a főépület amforákkal zsúfolt gabonatarlója, a hangulatos átrium pálmás-gránátalmafás-kék szajkos freskója, vagy az egykori hálósoba méretes mozaikja, közepén egy magvackot szemelgető fácánpár képevel. A fényképeket néhány száz méter magasban készítették, s nem mást mutatnak meg, mint azt, miként is látható fennről, egy kora nyári napon a pannóniai villagazdaság.

A régészeti terület tudós feltárója rendelte meg ezeket a képeket. Egyik évben talányos okfejtéssel megakadályozta, hogy, miként szokásos, a kisgazdaságok tulajdonosai kukoricával, napraforgóval, búzával vessék be a maradványokat rejtő (amúgy magán)területüket, s repcét szórt a földre. A virágzó repceföldet fényképezette aztán le. A repce pedig attól függően másként nevelkedett, hogy gyökerei a mélységben téglafalba, törmelékföldre, avagy a szokásos talaj ásványaiba hatoltak: itt hars zöld levelek és élénk sárga szirmok mutatkoztak, amott meg sápadt lombot és fehérés virágot hozó növények tenyésztek. A repceföld különböző egyedei felkutatják a mélységet, s a felszínen kirajolták a római telep kontúrját. Olyan térképet készítettek a falak, a medencék, a temetőkövek, a beomlott forrás, a gazdasági és a lakóépületek maradványai alapján a növények, amelyet a kutatók alapján sem biztos, hogy készíteni tudnak a szakemberek.

De mire fél mondom el ily részletesen ezt a misztériumot?

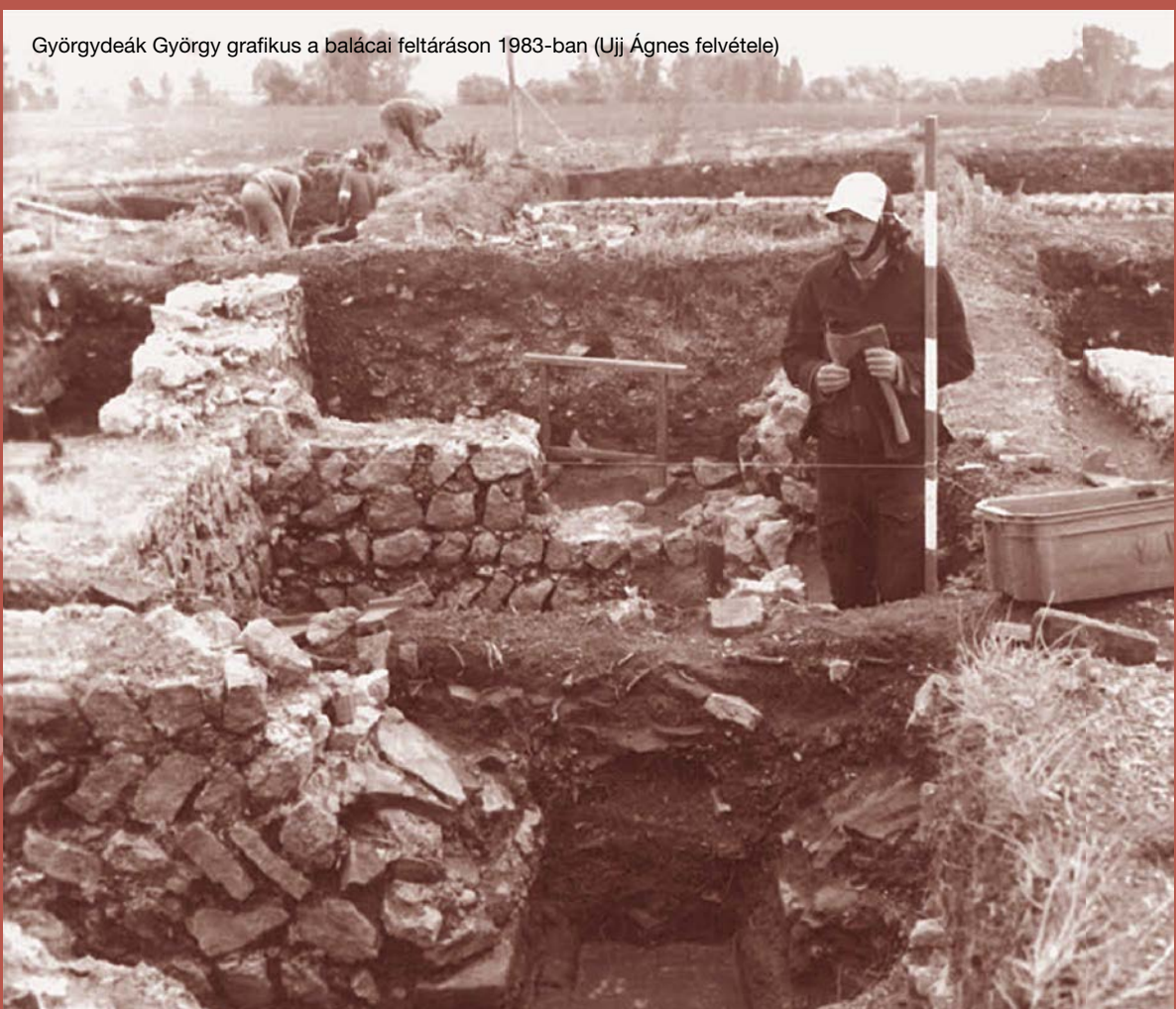
Halmi-Horváth István utóbbi években készített festményeit én összevethetőnek találom ezekkel a balácai légifelvételekkel. Festőnk valami réges-régi, föld és törmelék alá szorult, az emlékezetből kikopott látványok régésze. Egykori pompás civilizációk feltáratlan romjainak állít monumentumokat, semmi kis jeleket, alig érzékelhető árnyalatú színeket rak egyre-másra egymás mellé, s ezzel egyidejűleg hangsúlyozza a festékfelületek létrehozásának fontosságát – a festői munka mániáját – és a leletemetés aktusát. Jelen és múlt, a tevékenység és a foglalatosság alapjául szolgáló, és abban ugyanakkor felszínre is került történelem; két szempontrendszer egyidejű megidézése – mintha ebben lenne most tetten érhető Halmi-Horváth munkássága.

Amúgy pedig árnyalt eszköztárral lehet leírni festőnk tevékenységét és eredményeit. Látnunk kell mindenekelőtt Halmi-Horváth növényekhez ragaszkodó világképét, a növényekre hivatkozó gondolkodását, mítoszrendszerét – és természetesen: koloritját. Észre kell vennünk az érzékiség mögött meghúzódó, modell igerő fogalmi kategóriarendszerét. Meg kell gondolnunk azt a marginális helyzetben lévő egzisztenciális létezés, amelybe pályakezdő társaihoz hasonló módon belekényszerült. És érdemes fölfedezni Veermertől Farkas Istvánig, Szabados Árpádig és Várnagy Ildikóig festőelődeit; akikre, ha áttételes módon, de gyakorta hivatkozik.

Hogy Balácára való hivatkozástomat folytassam, végezetül annak a sejtésemnek adok hangot, hogy Halmi-Horváth festészetét majd évek múlva, amikor az sokak számára nyilvánosnak és kitéljedettnak mondható, ugyanilyen repcefölddel elborított rommezőnek látják. Legnagyobb erénye akkor az lesz, ami most: az anyagok öneledt, de nagyon szelíd használata, és a visszahátrálás a metaforák mögé.”

Római kori jelenségek Nemesvámos határában (a nyílak a földbirtokközpontot és a halomsír-mauzóleumot jelölik). A Google felvételének felhasználásával összeállította: Csirke Orsolya–Palágyi Sylvia–T. Szlezák Judit

Györgydeák György grafikus a balácai feltáráson 1983-ban (Ujj Ágnes felvétele)

Falcsik Mari

BALÁCAI MOZAIK

TAVASZ

újra a kertben a menta kakukkíű orvosi zsálya
falmaradékon a zöld: nyílík a pávafarok

MADARAK

csukva a csőre ijedten pislog a balga fióka
leckét kap: szigorún csácsog az anyja neki

KÉT ÁRNY

kőmozaik hátán két árny mint süpped a szőnyeg
ott nyúlt végig a nő – ez meg a férfi nyoma

HALOTTI PORTRÉ

görnyed az özvegy a hűlő kőre – ha koppan a könnye
asszonya szénszemein: már csak a holt kavicson

SÁNTA HERKULES

megcsonkúlva a posztján akkor is isten az isten
lába helyén vasrúd – benne a régi erő

HERKULES GAZDA

ősz lett: lankad a test – földben tudhatja a gazda
végül mind mi je volt: szívét és erejét

SZÜRETI PUTTÓ

faltöredékből int ki a huncut Bacchus a fűrttel
színarany őszi parázs: izzik a kőben a nap

A címlapon a balácai Villa Romanában található Dionüszosz-gyermekfigura töredékeinek összeállítása (Oszkó Zsuzsanna felvétele), a hátlapon Domenico Dolce és Stefano Gabbana 2013-as, a bizánci kereszténység képi hagyományát felhasználó kollekciójának egyik darabja látható.